

УДК 316

ПРОФІЛАКТИКА ВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН СЕРЕД ПІДЛІТКІВ ГРУП РИЗИКУ

Димитрова Л.М.

*д. філос. н., професор кафедри політології, соціології та соціальної роботи
НТУУ «КПІ»*

Островий О.О.

*студент VI курсу ФСП
НТУУ «КПІ»*

У статті розглядається профілактика вживання психоактивних речовин серед підлітків груп ризику, особливості вживання ПАР підлітками; розкриті основні напрямки в сфері наркотичної залежності; визначено значущість мультиплікаційного фільму.

В статье рассматривается профилактика употребления психоактивных веществ среди подростков групп риска, особенности употребления ПАВ подростками; раскрыты основные направления в сфере наркотической зависимости; определены значимость мультипликационного фильма.

The article deals with prevention of psychoactive substance use among adolescents at risk, especially the use of South African adolescents, revealing the main trends in the field of drug addiction, defined the significance of animated film.

Ключові слова: профілактика, первинна профілактика, психоактивні речовини, адитивна поведінка, підлітки групи ризиків, мультиплікаційний фільм.

Актуальність даної теми обумовлюється тим, що українське суспільство й досі переживає занепад в духовній та соціальній сферах. В Україні переважна більшість дітей та підлітків зростає в середовищі, яке негативно впливає на їх подальшу соціалізацію, де не в змозі себе захистити. Вони потерпають від соціально – економічних проблем держави, що відбивається на їх сім'ях, від політики та застарілого законодавства, які шкодять розвитку доступності різних гуртків, секцій та соціальних послуг, від легкодоступності алкоголю, наркотиків та хімічних речовин. Всі ці проблеми призводять до збільшення кількості дітей та підлітків груп ризику, а також дітей та підлітків із сімей групи ризику.

Мета – розкрити профілактику вживання психоактивних речовин серед підлітків груп ризику.

Задля того, аби досягти поставленої мети, потрібно вирішити низку завдань.

1. Визначити, що являє собою психоактивна речовина та вивчити особливості вживання ПАР підлітками.
2. З'ясувати основні напрямки профілактики в сфері наркотичної залежності.
3. Визначити значущість мультиплікаційного фільму та користь від його перегляду підлітками.

Дана проблема знайшла своє відображення в роботах наступних авторів. Так, на їх вживання звертають увагу такі дослідники А. Личко, В. Битенський, В. Херсонський, П. Сидоров, Н. Буторіна, М. Буянов, І. П'ятницька та ін..

Ситуація у всьому світі на сьогоднішній день така, що контингент підлітків, що навчаються в загальноосвітніх школах, охоплений профілактичним впливом і програмами формування життєвих навичок набагато більш повно, ніж підлітки, які навчаються в спеціальних освітніх установах (дитячі будинки, сімейні дитячі будинки, інтернати, ВУЗи, ПТУ, спеціальні школи) або просто безпритульні діти. Очевидно, що ця група найбільш вразлива і особливо потребує проведення профілактичних заходів. Неоціненну роль в охопленні цієї групи відіграють волонтери та співробітники неурядових молодіжних організацій [4, 6].

Підлітки групи ризиків - це підлітки, які живуть без батьків, з прийомними батьками чи в соціально - неблагополучній сім'ї.

Підлітків, які навчаються у ВУЗах і ПТУ, також можна віднести до групи ризику, оскільки частина з них, будучи вихідцями з дитячих будинків, виховувалися поза сім'єю, а частина,

маючи неповну або неблагополучну сім'ю, виховувались в школах-інтернатах та проводили поза сім'єю велику частину часу [4, 6].

Розглянемо ключові аспекти досліджуваної проблеми та основні її поняття. Психоактивною речовиною вважається речовина, вживання якої безпосередньо призводить до змін психіки. ПАР бувають рослинного, грибного, тваринного, напівсинтетичного і цілком синтетичного походження. ПАР можуть входити до складу лікарських препаратів, засобів побутової хімії та харчових продуктів. Психоактивні речовини здавна використовуються людьми для зміни свого психічного стану. ПАР, вживання яких викликає ейфорію (стан штучно піднесеного настрою) становлять небезпеку, оскільки зловживання ними може призвести до розвитку психічної, а іноді й фізичної залежності. Відповідно до сучасної класифікації до ПАР відносяться: алкоголь, наркотики опійної групи, каннабіноїди, седативні або снотворні речовини, кокаїн, інші стимулятори, включаючи кофеїн, галюциноген, тютюн [3,7].

Особливості вживання ПАР підлітками:

1. У дорослих, які відвідують наркологічні клініки, вживання психоактивних речовин в основному спрямовано на те, щоб уникнути наслідків їх невживання (тобто ефектів синдрому відміни). Підлітки вживають психоактивні речовини, оскільки вони викликають у них щось таке, що вони сприймають як позитивне [5].

2. Серед підлітків вживання безлічі психоактивних речовин - правило, а не виняток. Вони рідше вживають дорогі речовини, рідко вдаються до ін'єкцій, частіше беруть участь в епізодах важкого вживання і зазвичай страждають від наслідків гострої інтоксикації, а не від хронічного вживання [5].

3. Мотивація до лікування більш властива дорослим, які особливо прагнуть лікуватися через важкі несприятливі наслідки. Підлітки, як правило, вперті пацієнти; їм практично не властиво звертатися за допомогою. У них зазвичай менше несприятливих наслідків зловживання, і вони рідше мають мотиви до зміни.

4. Відмінності в розвитку вимагають застосування різних підходів. У підлітків ще тільки формуються цінності та установки; крім того, вони мають інші, ніж у дорослих, стратегії подолання труднощів. Наприклад, досвід подолання стресу, вміння вирішувати міжособистісні конфлікти і обговорювати зміни, більш характерні для дорослих. Багато підлітків відчувають величезні труднощі у взаєминах, а особисті та соціальні навички - проблеми, якими майже завжди доводиться займатися. Навики вибору та прийняття рішення у підлітків ще не повністю розвинені.

5. Дорослі, що зловживають психоактивними речовинами, часто звертаються по допомогу на більш пізніх стадіях звикання - зазвичай в стадії фізичної або психологічної залежності, а підлітки, як правило, на більш ранній. Тому останні рідко потребують детоксикації, а реабілітація потрібна частіше, оскільки зловживання психоактивними речовинами серйозно порушує розвиток багатьох базових навичок життя (освіти, соціальних відносин, навичок працевлаштування тощо) [5].

Отже, потреби підлітків, що вживають психоактивні речовини, відрізняються від таких у дорослих. Більше того, вони звертаються до спеціальної служби зі складним комплексом психологічних, особистих і соціальних проблем і потреб, включаючи делінквентну поведінку, бездомність, сімейні труднощі і потреби в освіті і трудової діяльності [5].

Адиктивна поведінка - одна з форм деструктивної поведінки, яка виражається в прагненні до відходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану за допомогою прийому деяких речовин або постійної фіксації Уваги на певних предметах або активностях (видах діяльності), що супроводжується розвитком інтенсивних емоцій.

Основні напрями профілактики в сфері наркотичної залежності є:

- Консультування — до цього напрямку в нашій країні належить первинна профілактика наркотизму.
- Втручання — до цього напрямку належить вторинна і третинна профілактика наркотизму. Реалізується за участю правоохоронних органів, установ, які здійснюють лікування і реабілітацію наркозалежних [1].
- Профілактика, за визначенням ВООЗ, — це дії, спрямовані на зменшення можливості виникнення захворювання або порушення, на переривання або уповільнення прогресування захворювання, а також на зменшення непрацездатності. У більш широкому контексті — це різнобічна діяльність, що перешкоджає поширенню нелегальних наркотиків у суспільстві. Профілактика наркотизму охоплює достатньо широке коло напрямів діяльності.

На сьогодні в Україні, як і в усьому світі, переважає медична модель профілактики. Відповідно до сучасної класифікації ВОЗ, розрізняють первинну, вторинну і третинну профілактику.

Первинна профілактика спрямована на попередження розвитку захворювань, і в наркології включає заходи боротьби зі шкідливим для здоров'я вживанням алкоголю, наркотичних й інших психоактивних токсичних речовин. Е. А. Бабаян вказував на те, що класифікація ВОЗ применшує значення первинної профілактики, а тільки вона, на його думку, є справжньою. Відповідно до запропонованої ним класифікації, первинна профілактика розділяється на радикальну і ранню.

Радикальна профілактика передбачає зміну соціально-культурних умов життя населення (пропаганда здорового способу життя, спорт, санітарне просвітництво тощо) і заходи, що забороняють і контролюють споживання і поширення алкоголю, наркотичних й інших психоактивних токсичних речовин.

Рання профілактика містить у собі як виявлення осіб, які зловживають без залежності, так і попередження розвитку залежності.

Методи раннього або своєчасного виявлення фактів адиктивної поведінки можуть істотно вплинути на подальший її розвиток завдяки своєчасному втручанням. Методологічно вони виконують завдання інформування батьків, а також співробітників освітніх та інших установ про різноманітні ознаки вживання адиктивних речовин. Крім того, сюди належить й інформація про те, що необхідно робити, якщо дитина, учень почали вживати адиктивні речовини.

Вчені В. Ф. Єгоров, А. Г. Врублевський, К. Е. Воронін запропонували розрізняти профілактику залежно від поля діяльності, і на цій підставі до первинної профілактики відносять заходи, які адресуються всьому населенню: від системи заборон і покарань до санітарного просвітництва [1].

Нині первинна профілактика в наркології використовує три основних методи:

1. Систему заборон і покарань.
2. Санітарне просвітництво.
3. Виявлення контингентів високого ризику розвитку адиктивної поведінки (проте А. Є. Лічко і В. С. Бітенський вважають останній лише допоміжним прийомом).

Особливо слід зазначити, що ВОЗ під первинною профілактикою розуміє зміну соціальних умов, що призводять до розвитку хвороби, і лікарі-наркологи цілком обґрунтовано доводять висновку, що «медицина сьогодні впливати на соціальні умови не в змозі... і лікарі первинною профілактикою займатися не можуть». Первинну профілактику ще називають «соціальною профілактикою», тому що вона впливає на комплекс соціальних умов, які сприяють збереженню і розвитку здоров'я, запобігаючи несприятливому впливу чинників соціального та природного середовища. Таким чином, до первинної профілактики можна відносити як заходи, які запобігають виникненню наркотизму, так і заходи, які підвищують власний опір індивіда до наркотизму [1].

Серед засобів, які мають сприяти роботі по профілактиці вживання ПАР у підлітків, дослідники пропонують перегляд мультиплікаційних фільмів у роботі з дітьми. Часто фахівці недооцінюють роль мультиплікації у профілактичній і навіть корекційній роботі, вважаючи, що мультфільм – це просто цікава казка, перегляд якої допомагає заповнити вільний час. Проте це не так. Для дитини мультфільм – це реальність, у якій вона легко переноситься і сприймає їх як справжні. Для безпритульних та бездоглядних дітей та підлітків унаслідок їхнього певного інфантилізму та соціально-педагогічної занедбаності мультфільм залишається актуальним аж чи не до юнацького віку. Яскравість фарб мультиплікації, насиченість образами, чудернацькими істотами, які допомагають візуалізувати добро та зло, роблять мультфільм незамінним інструментом виховної роботи з дітьми та підлітками, який ґрунтується на потребах самої дитини, є ненав'язливим, природним. При цьому варто розуміти, що мультфільми можуть як розвивати мислення, логіку, фантазію, формувати уявлення про добро і зло, так і навпаки – можуть сприяти розумовій деградації, агресії, неадекватному сприйняттю дійсності. Тому дуже важливо правильно підбирати мультфільми для перегляду дітьми, намагаючись під час вибору мультфільму відповісти на запитання: «Для чого?», «Навіщо?», «Чому вчить дитину цей мультфільм?». Мультфільм, який вихователі (у широкому сенсі цього слова) залишили без обговорення, не дасть так багато, як той мультфільм, який було проаналізовано спільно з дітьми та з якого було зроблено відповідні висновки [2, 69].

Також важливим аспектом у профілактиці вживання ПАР є соціальна політика держави, що повинна базуватися на комплексному підході. Попередня стадія ефективної стратегії

профілактики повинна полягати в проясненні завдань, а саме з урахуванням специфіки цільової аудиторії та реалістичності.

Ефективність профілактики вживання психоактивних речовин залежить від інтегрованого підходу, на індивідуальному та суспільному рівнях, а також на рівні навколишнього середовища. На індивідуальному рівні профілактика буде ефективною, якщо підлітки будуть отримувати знання. Такі профілактичні заходи сприяють інформуванню підлітків груп ризику, що заохочують в них прагнення до зниження ризиків в поведінці, одночасно надаючи практичні інструменти для зміни поведінки. Але помилково припускати, що профілактичні заходи створюють соціальні передумови для зміни поведінки, що вони працюють тільки на індивідуальному рівні [6].

На практиці проблеми, пов'язані з вживанням психоактивних речовин, рідко розглядаються в якості питань соціально – економічного розвитку. Навпаки, вони часто сприймаються як технічні проблеми, які можна розділити на стратегії в області зниження попиту та пропозиції, а також зменшення шкоди. Незважаючи на те, що теоретично проблемне вживання ПАР може торкнутися будь-якого члена суспільства, наукові дані показують, що воно явно пов'язане з певними соціально-економічними факторами: низьким освітнім рівнем, припиненням навчання та виключенням зі школи, безробіттям, низькою оплатою праці і важкими умовами праці, низьким рівнем доходу і боргами, відсутністю постійного місця проживання, бездомністю, смертністю, захворюваннями, пов'язаними з наркотиками, а також соціальним «тавром». Інші дослідження продемонстрували, що проблемне вживання наркотиків і залежність менш поширені серед спільнот, що володіють можливостями для повноцінного соціального життя. В цих спільнотах, за наявними даними, різниця між бідними і багатими незначна. У Нідерландах і Швеції політика уряду давно спрямована на створення умов для повноцінного соціального життя і соціально-економічного благополуччя. Незважаючи на різницю в стратегіях наркополітики, обидві країни мають порівнянний (низький) рівень поширеності вживання ПАР. Це чітко показує, що на поширеність вживання психоактивних речовин впливають інші фактори, у тому числі загальний соціально-економічний добробут [6].

Необхідно пріоритетувати проблеми найбільш вразливих груп, в яких існує найбільш високий ризик розвитку проблем, пов'язаних з наркотиками, і прийняти комплексний підхід, що передбачає роботу на трьох рівнях: індивідуальному рівні, на рівні громад та на рівні навколишнього середовища. Розуміння факторів, що збільшують вразливість бідних спільнот до проблемного вживання наркотиків, допоможе знизити ризик до мінімуму шляхом здійснення цільових проектів соціально-економічного розвитку. Даний підхід дозволить розширити спрямованість діяльності, включивши в неї не тільки питання наркотиків та здоров'я, а й питання уразливості, недостатнього розвитку, бідності та прав людини. В рамках такого підходу також є необхідним прийняти більш широке проведення заходів щодо профілактики наркозалежності, ніж у традиційних профілактичних програмах [6].

Необхідно відмовлятися від стратегій профілактики, спрямованих лише на інформацію про наркотики. Програми повинні бути спрямовані на вирішення більш загальних соціально-економічних проблем, підтримувати розширення потенціалу та створення можливостей для повноцінного соціального життя та дотримання прав людини. Успішні стратегії повинні включати як стратегічні (рішення фундаментальних проблем нерівності), так і тактичні (впровадження заходів зі зниження нерівності) підходи. Стратегічні підходи передбачають розгляд питань, пов'язаних з соціально-економічним середовищем, в тому числі питань людського розвитку і зниження рівня соціальної нерівності. Вони включають полегшення доступу до навчання, безпеку здоров'я на робочому місці, зниження рівня безробіття, а також створення можливостей для повноцінного соціального життя. Тактичні заходи забезпечують врахування інтересів вразливих і маргіналізованих соціальних груп у рамках стратегій охорони здоров'я [6].

Висновки та рекомендації. Таким чином, профілактика серед груп ризику є важливим в соціальній роботі, адже підлітки – це специфічна група що знаходиться під ризиком вживання психоактивних речовин та прояву адитивної поведінки у суспільстві. Тому своєчасна соціальна профілактика є незамінним засобом впливу на формування здорового способу життя та іміджу здорової нації, та потребує використання цілого комплексу впливів.

Література

1. Бурлаки В.В. Профілактика поширення наркозалежності серед молоді: Навчально-методичний посібник / Під ред. В. В. Бурлаки. — Київ: Герб, 2008. — 224 с. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psychiatry.ua/books/youth/paper5.htm#43>

2. Журавель Т.В., Лях Т.Л., Нікітіна О.М. Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки: методичний посібник для спеціалістів, які працюють з бездоглядними та безпритульними дітьми та підлітками / За ред. Т. В. Журавель; Авт. кол.: Т. В. Журавель, Т. Л. Лях, О. М. Нікітіна. – К., 2010. – 168 с.
3. Пособие по профилактике потребления психоактивных веществ / Белорусско-украинско-молдавская программа по борьбе с незаконным оборотом и торговлей наркотическими средствами (Программа БУМАД). - Минск: Белсэнс, 2006. — 112 с.
4. Профилактика зависимости от психоактивных веществ: Особенности работы с подростками группы риска Методическое пособие / Т. Воробьева, А. Ялтонская – Москва:УНП ООН,2008. - 23с.
5. [електронний ресурс]. – режим доступа: www.belmapo.by/downloads/dets_psihiatr/zloupotr_pcihoakt.doc
6. [електронний ресурс].- режим доступу: <http://www.idpc.net/ru/publications/idpc-drug-policy-guide-russian>